

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ПІДХОВНА СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 712.253:712.41(630*272)

**ПАРКИ-ПАМ'ЯТКИ САДОВО-ПАРКОВОГО
МИСТЕЦТВА ТЕРНОПІЛЬЩИНИ
(РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ, СТРУКТУРА ДЕНДРОФЛОРИ,
КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА)**

06.03.01 «Лісові культури та фітомеліорація»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата сільськогосподарських наук

Київ – 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор сільськогосподарських наук, професор
Олексійченко Надія Олександрівна,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
завідувач кафедри лісового
та садово-паркового господарства

Офіційні опоненти: доктор сільськогосподарських наук, професор
Шлапак Володимир Петрович,
Уманський національний університет садівництва,
завідувач кафедри лісового господарства

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Дудин Роман Богданович,
Державний вищий навчальний заклад
«Національний лісотехнічний університет України»,
доцент кафедри ландшафтної архітектури,
садово-паркового господарства та урбоекотології

Захист відбудеться «06» листопада 2020 року о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.09 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 308

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «03» жовтня 2020 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. Г. Лащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини є цінними об'єктами природно-заповідного фонду і мають велике наукове, дидактичне й виховне значення. Старовинні парки вимагають охорони, збереження і виконання консерваторських заходів, які полягають у попередженні знищення, пошкодження, деградації та спрямовані на забезпечення оптимальних умов тривалого їх функціонування. Проведенню таких заходів повинні передувати роботи, спрямовані на передпроектне вивчення таких об'єктів та формування комплексу документів, які всебічно характеризуватимуть їх за різними групами чинників: культурно-історичних, художньо-архітектурних, екологічних, рекреаційних та господарських особливостей об'єктів. Комплексне оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва є науковим підґрунтям для окреслення перспективних напрямів їх використання та адаптації до сучасних містобудівельних умов.

Природну та інтродуковану дендрофлору заповідних парків Тернопільської області фрагментарно досліджували: М. П. Чайковський (Раївський, Скала-Подільський, Більче-Золотецький, Вишнівецький; 1977), В. М. Черняк (Раївський, Скала-Подільський, Більче-Золотецький, Вишнівецький, Коропецький, Старий парк, Плотницький, Заліщицький, Гримайлівський; 1996–2004), Ю. О. Клименко (Раївський, Скала-Подільський, Більче-Золотецький, Вишнівецький; 2006–2012), Р. Б. Дудин (Раївський; 2012), В. Я. Заячук (Раївський; 2012), Г. В. Денисова (Плотницький; 2015), але дані дослідження не поєднані комплексним аналізом. Тому проведення дослідження заповідної паркової мережі Тернопільщини є актуальним сьогодні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі ландшафтної архітектури та фітодизайну Національного університету біоресурсів і природокористування України впродовж 2015–2019 рр. Дисертаційне дослідження проводилося у рамках наукової тематики «Оцінка старовинних парків Західного Поділля та розробка рекомендацій з покращення їх стану» (номер державної реєстрації 0115U003384, 2015–2019 рр.), до виконання якої здобувач залучалася як виконавець окремих підрозділів.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – ретроспективний аналіз формування та комплексне оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини.

Для вирішення мети було поставлено наступні завдання:

- здійснити ретроспективний аналіз особливостей формування і культурно-історичне оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини;
- проаналізувати ландшафтно-композиційну побудову парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини та виявити особливості трансформації їх території;
- провести флористичний аналіз видового складу, аутфітосологічну структуру раритетних дерев, визначити кількісний склад внутрішньовидового

дендрорізноманіття парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області;

– здійснити комплексну оцінку загального стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини із визначенням категорії їх цінності;

– визначити напрями використання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та розробити туристичні маршрути для парків-пам'яток загальнодержавного значення;

– сформувані науково-практичні рекомендації щодо збереження та адаптації парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини до сучасних містобудівельних умов.

Об'єкт дослідження – формування мережі парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області.

Предмет дослідження – ретроспективний аналіз, структура дендрофлори та комплексна оцінка ландшафтно-просторової організації парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини.

Методи дослідження. В основу дисертаційного дослідження покладено загальнонаукові (аналіз та синтез, системний підхід, математико-статистичні, польових досліджень) і спеціальні (дендрологічні, ландшафтні, картографічні; історико-культурний та флористичний аналіз; фотофіксація видових точок, комп'ютерні методи з обробки графічних даних) методи пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

– здійснено періодизацію формування та розвитку парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини;

– проаналізовано і сформовано комплексну характеристику ландшафтно-композиційної структури досліджуваних парків;

– визначено й уточнено з міжнародною базою «The plant list» кількісний склад видового і внутрішньовидового різноманіття колекцій парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини та здійснено їх флористичний аналіз;

– встановлено індекси трапляння деревних рослин;

– проведено комплексне оцінювання сучасного стану історичних парків, визначено категорію їх цінності;

обґрунтовано та розроблено науково-практичні рекомендації щодо поліпшення дендрологічної цінності та ландшафтно-композиційних характеристик парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини;

отримала подальший розвиток систематизація наукової інформації щодо поняття «парк-пам'ятка» та методичні розробки щодо збереження і функціонування парків-пам'яток;

доповнено та уточнено ретроспективний аналіз формування заповідних парків Тернопільської області;

запропоновано науково-практичні рекомендації щодо ландшафтно-архітектурної організації заповідних парків та їх адаптації до містобудівельних умов як заповідних об'єктів культурної спадщини.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення дисертації застосовуються у навчальному процесі при викладанні дисципліни «Реконструкція та реставрація садово-паркових об'єктів» під час підготовки фахівців ОС «Магістр» за спеціальністю «Садово-паркове господарство» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Результати наукового дослідження за темою дисертації використовуються установами, яким підпорядковані парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Наукові здобутки введені у практичну діяльність Більче-Золотецького і Скала-Подільського парків.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійно виконаного дослідження, у процесі якого опрацьовано фахову літературу, архівні, іконографічні та картографічні матеріали, підібрано методики дослідження, проведено необхідний обсяг польових і камеральних робіт. Сформульовані в роботі наукові положення, висновки і рекомендації розроблені автором, є її науковим доробком та узагальнюють результати багаторічного дослідження. У спільних публікаціях права співавторів не порушено. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого дослідження здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації висвітлено та обговорено на: Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України» (м. Тернопіль – м. Заліщики – с. Бистриця, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лісового сектору та садово-паркового господарства» (м. Київ, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний ландшафт: проектування, формування, збереження» (м. Київ, 2016 р.); Другій міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 170-й річниці публікації праці Рудольфа Кнера, яка стала початком ґрунтовних палеонтологічних досліджень Дністровського каньйону «Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем Каньйонового Придністров'я» (м. Заліщики, 2017 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, магістрів, аспірантів і молодих учених «Ліс, наука, молодь» (м. Житомир, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Рослини та урбанізація» (м. Дніпро, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стале управління лісовим комплексом та збалансований розвиток урболандшафтів» (м. Київ, 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні, правові та природоохоронні аспекти збереження пам'ятних багатвікових дерев» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення» (м. Бережани, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні напрями та перспективи розвитку агро- та електроінженерії» (м. Бережани, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туристичні та історико-культурні аспекти сталого розвитку Розточчя» (сmt Івано-Франкове, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації» (м. Львів, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку екосистемного менеджменту у лісовому комплексі та садово-парковому господарстві» (м. Київ, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства» (м. Бережани, 2019 р.)

Публікації. За темою дисертації опубліковано 20 наукових праць, з яких 2 статті у наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті в інших наукових виданнях, 13 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотації, перелік умовних позначень, вступ, п'ять розділів, висновки, пропозиції виробництву, список використаних джерел (196 найменувань) та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок. Фактичний матеріал систематизовано у 16 таблицях, ілюстровано 86 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1 «**Основні аспекти дослідження парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області**». Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини мають значну естетичну, екологічну і культурну цінність. Проте, через низку причин, головними з яких є пристосування до нових умов експлуатації та зміна структур ландшафтів, яка пов'язана з віковими характеристиками рослин, постає необхідність у проведенні дослідження їх сучасного стану.

Періодизація формування заповідної паркової мережі має певні особливості в розрізі окремих регіонів, тому актуальним є проведення ретроспективного аналізу з виділенням етапів формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області.

Природну та інтродуковану дендрофлору парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області фрагментарно досліджено рядом науковців. У монографії В. М. Черняка (2004) наведено особливості дендрофлори Раївського, Скала-Подільського, Більче-Золотецького, Вишнівецького, Коропецького, Плотницького, Заліщицького, Гримайлівського і Старого парків. Види хвойних дерев у зелених насадженнях природоохоронних об'єктів міста Тернополя визначив К. Б. Шморгай (2004). Дудиним Р. Б. (2009) проаналізовано фітоценотичну структуру Раївського парку. Інформацію про видовий і кількісний склад інтродуцентів в насадженнях Раївського парку висвітлено у публікації Н. К. Бут (2010). Клименком Ю. О. (2012) досліджено ландшафти та деревні насадження Раївського, Скала-Подільського, Більче-Золотецького і Вишнівецького парків. Структуру дендрофлори Раївського парку проаналізовано В. Я. Заячуком (2012). Комплексне оцінювання Плотницького парку здійснила Г. В. Денисова (2018).

Наведені в наукових публікаціях результати досліджень окремих парків Тернопільщини не поєднані загальним інтегральним аналізом, а наявна у них інформація не дає змоги оцінити сучасний стан об'єктів, тому проведення ретроспективного дослідження, флористичного аналізу, комплексного оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини і розроблення науково обґрунтованих заходів щодо адаптації й формування стійких та естетичних паркових фітоценозів є актуальними сьогодні.

Комплексне оцінювання садово-паркових об'єктів у окремих регіонах України з використанням різних методичних підходів відображене у багатьох наукових працях: А. В. Гурський (1955), Н. В. Зарубіна (2006), Н. О. Олексійченко і Н. В. Гатальська (2012), Я. В. Гончаренко і Л. В. Нікітюк (2013), Н. В. Потемкіна (2013), І. О. Сидоренко і В. М. Денисенко (2013), Ф. Ф. Марков (2013), І. І. Власов (2015), В. М. Прокопчук, І. С. Нейко і В. В. Монарх (2016), Г. В. Денисова (2018), В. П. Шлапак та ін. (2018), О. М. Ванзар, В. В. Романюк і В. В. Жищинська (2017), І. В. Вітюк, В. П. Ковальський (2017) та ін.

Розглянувши методичні підходи щодо комплексного оцінювання парків, встановлено, що деякі запропоновані критерії є тотожними. Проте найбільш вдалою для старовинних парків є оцінка парків-пам'яток садово-паркового мистецтва за методикою Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальської (2012), яка надає можливість отримати повну інформацію відносно сучасного стану та рівня збереженості всіх паркових елементів.

Розділ 2 «Природні умови регіону дослідження, методика та загальна характеристика досліджуваних об'єктів». Здійснено науковий літературний пошук щодо природних умов регіону дослідження, що впливають на розвиток рослин, які виступають основним компонентом парків.

Для вирішення завдань дисертаційного дослідження проведено аналіз наукових літературних джерел, на підставі якого обрано методи, методики та класифікації.

Історичні відомості, які було покладено в основу ретроспективного аналізу формування і розвитку парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини, отримано на основі опрацювання наукових літературних джерел, архівних матеріалів (іконографічних, письмових та картографічних), а також шляхом проведення натурних обстежень. Із письмових матеріалів було опрацьовано законодавчу базу стосовно природоохоронних територій України, інші літературні джерела та Інтернет-ресурси щодо тематики дослідження. Окрім того, використано матеріали Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації (картки первинного обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, паспорти, охоронні зобов'язання та інвентаризаційні списки).

Інвентаризацію насаджень парків-пам'яток здійснювали під час польового маршрутного дослідження відповідно до настанов «Інструкція з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України» (2001). Інвентаризацію Більче-Золотецького, Скала-Подільського, Заліщицького й Микулинецького парків проведено із використанням сучасних інформаційних

технологій. При цьому використовували як традиційне інструментальне забезпечення, так і сучасне – пристрій глобального позиціонування (GPS) та геоінформаційні системи.

Таксономічний склад дерев і кущів паркових насаджень визначено методом маршрутних обстежень із використанням визначників, атласів та довідників (Бродович Т. М., 1979; Кохно М. А., 2002). Розподіл видового складу насаджень за життєвими формами проведено за класифікацією І. Г. Серебрякова (1962). Видовий склад визначено за довідковою літературою «Дендрофлора України...» (2001, 2002, 2005), українські назви уточнено за монографією «Чекліст дендроекзотів України» (2016), латинські назви таксонів видового рангу та їх систематичну структуру погоджено зі списком «The plant list» (2018). Аналіз географічного походження інтродуцентів проведено за розподілом флори світу Л. А. Тахтаджяна (1987).

У процесі аналізу аутфітосозологічної структури дендрофлори парків-пам'яток використано Червону книгу України (2009), Червоний список Міжнародного союзу охорони природи (2007) і Дендросозологічний каталог природно-заповідного фонду Лісостепу України (2011).

У процесі дослідження вікових дерев використано методику обстеження вікових дерев А. І. Кушніра (1995), методику розподілу вікових деревних рослин за віком та оцінювання їх естетичного стану за шестибальною шкалою В. П. Шлапака, Г. І. Музики, В. А. Вітенка і Л. І. Марно (2011).

Культурно-історичну оцінку і визначення ландшафтно-композиційної побудови парків здійснювали за методичними рекомендаціями Н. О. Олексійченко і Н. В. Гатальської (2011). Функціональне зонування уточнено з урахуванням рекомендацій С. Ю. Поповича (2011).

Для визначення категорії цінності старовинних парків застосовували критерії комплексної оцінки сучасного стану парків-пам'яток садово-паркового мистецтва за методикою Н. О. Олексійченко та Н. В. Гатальської (2012).

При проведенні дослідження використовували супутникові знімки парків із застосуванням комп'ютерної програми Google Earth Pro. Схеми ландшафтно-композиційного аналізу і комплексної оцінки зображували з використанням ArchiCAD 16 і Realtime Landscaping Architect 2018. Схеми туристичних екологічних стежок розроблено за методикою О. О. Любіцевої (2003).

Загалом для дослідження було обрано п'ятнадцять парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини, серед яких чотири парки загальнодержавного значення, одинадцять – місцевого, а також один парк, який не відноситься до об'єктів природно-заповідного фонду України, але вважаємо його перспективним для заповідання (Микулинецький).

У розділі представлено характеристику досліджуваних парків, які визначено для проведення комплексного оцінювання в умовах Тернопільщини, що мають різну площу, адміністративне розташування та обсяг дендрологічних колекцій згідно з науковими літературними джерелами.

Розділ 3 «Ретроспективний аналіз формування, культурно-історична оцінка і композиційний аналіз парків-пам'яток садово-паркового

мистецтва Тернопільщини». Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини були закладені у різні історичні періоди, починаючи з XVII ст.

У формуванні заповідної паркової мережі Тернопільщини виділено п'ять періодів (рис. 1). Найстарішим об'єктом серед парків-пам'яток у досліджуваному регіоні є Язловецький парк.

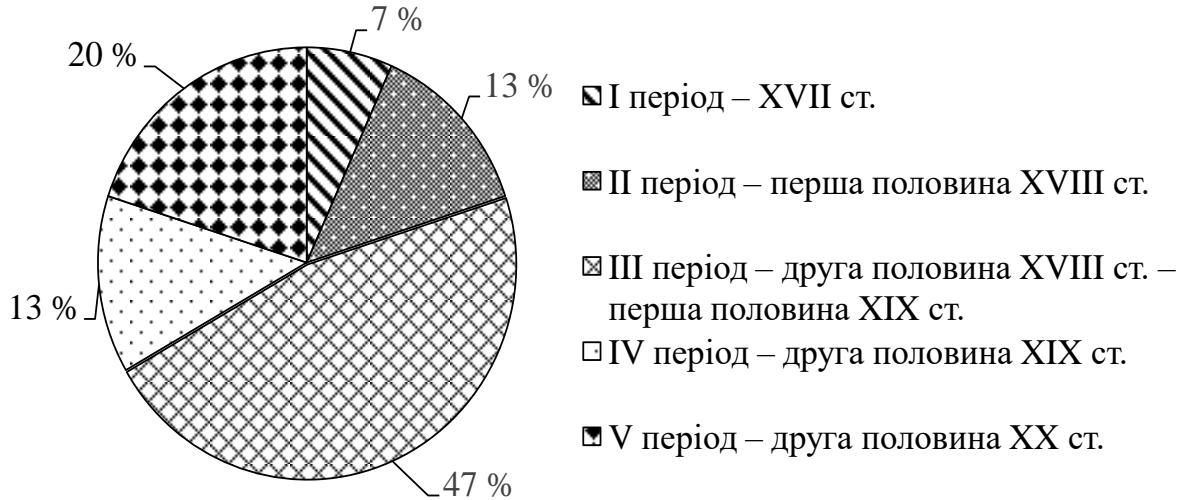

Рис. 1. Розподіл парків-пам'яток Тернопільщини за історичним періодом їх створення

Упродовж другого періоду (перша половина XVIII ст.) створено Плотичький і Вишнівецький парки. У XVIII ст. парки в основному формували з ландшафтним плануванням, використовуючи унікальність і неповторність природних ландшафтів.

Бурхливого розвитку палацово-паркове будівництво в Україні набуло у другій половині XVIII ст. – першій половині XIX ст. Саме у цей період створено вісім досліджуваних парків (Раївський, Скала-Подільський, Гримайлівський, Коропецький, Залишки старовинного парку в с. Бережанка і Залишки старовинного парку в с. Млиниська), що становить 50 % від загальної кількості.

В останній третині XIX ст., головним чином, у зв'язку із скасуванням кріпосного права, темпи будівництва великих садово-паркових об'єктів значно сповільнилися. У цей період закладено Заліщицький парк і Старий парк.

У післявоєнний період (1960–1970 рр.) почали відновлювати парки. У той час у м. Тернополі закладено три сквери з монументальними елементами із використанням регулярного прийому планування.

Отже, у процесі формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини виділено п'ять періодів. Парки, які створені у різні періоди, характеризуються відмінностями планувальної структури, стильових особливостей, різним ступенем збереженості та підпорядкування.

У результаті проведеного культурно-історичного оцінювання встановлено, що парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини мають велику культурно-історичну цінність. На особливу увагу заслуговують об'єкти із збереженими архітектурними спорудами (Раївський, Вишнівецький,

Коропецький, Плотицький, Язловецький, Заліщицький, Скала-Подільський і Більче-Золотецький парки). Водночас, виявлено значні пошкодження палацових споруд, тому необхідно здійснити організаційно-охоронні заходи щодо їх реставрації та реконструкції.

Ландшафтно-композиційний аналіз територій парків-пам'яток Тернопільщини є одним із важливих аспектів комплексного дослідження їх сучасного стану для розроблення пропозицій щодо покращення їх об'ємно-просторової структури.

До ландшафтів першої категорії віднесено Раївський, Скала-Подільський, Більче-Золотецький і Вишнівецький парки, оскільки вони мають найвищий естетичний рівень та включають майже всі природні компоненти: виразний пластичний рельєф, природне водне дзеркало і розвинуті рослинні угруповання.

Ландшафти другої категорії характеризуються низькими архітектурно-естетичними якостями компонентів. До цієї категорії віднесено Язловецький, Микулинецький, Заліщицький, Гримаїлівський і Старий парки.

Ландшафтами третьої категорії можна охарактеризувати Плотицький і Коропецький парки, території яких маловиразні з низькими естетичними якостями.

До ландшафтів четвертої категорії, ділянок з найнижчими естетичними, біологічними та екологічними показниками, віднесено Залишки старовинного парку в с. Бережанка і Залишки старовинного парку в с. Млиниська.

На основі ландшафтно-композиційного аналізу парків визначено такі характерні особливості, як: відсутність водойм та виразних елементів рельєфу (10 парків), наявність елементів геопластики, водойм діючих (Раївський) та недіючих (Більче-Золотецький, Коропецький, Скала-Подільський), насаджень парків мають природоохоронну та естетичну цінність, але більшість з них має порушену структуру. Визначено, що переважаючими на паркових територіях є закриті та напіввідкриті простори. У всіх парках більшість перспективних осей збережена, але деякі інші композиційні складові порушені. Водночас, композиційно цілісними є шість парків (Раївський, Скала-Подільський, Заліщицький, Більче-Золотецький, Микулинецький, Язловецький), тоді як для інших парків характерні: порушена планувальна структура та головні композиційні елементи, слабо сформована мережа візуальних зв'язків і композиційних акцентів із деревних рослин.

При аналізі стилістичних особливостей парків виявлено, що більшість досліджуваних парків створені із використанням пейзажного прийому планування (Більче-Золотецький, Раївський, Скала-Подільський, Гримаїлівський, Коропецький, Микулинецький, Залишки старовинного парку в с. Млиниська, Залишки старовинного парку в с. Бережанка), хоча сьогодні їх планувальна структура частково порушена. У п'ятьох досліджуваних об'єктах виявлено регулярне планування (Заліщицький, Язловецький, Сквер імені Т. Шевченка, Сквер по вулиці В. Чорновола, Сквер Кобзаря), яке потребує проведення реконструктивних заходів. Пейзажне планування з елементами регулярного наявне у таких парках, як: Вишнівецький, Старий і Микулинецький.

На основі супутникових знімків виявлено, що серед досліджуваних об'єктів змішану композиційну побудову мають такі парки: Раївський, Коропецький, Вишнівецький, Скала-Подільський, Гримайлівський, Плотицький, Микулинецький, Більче-Золотецький і Заліщицький. Осьову побудову мають Язловецький парк, Сквер імені Т. Шевченка і Сквер по вулиці В. Чорновола, а зірчасту – Сквер Кобзаря. Це зумовлено містобудівельними умовами, а також специфікою функціонального призначення парків. У Залишках старовинного парку в с. Млиниська і у Залишках старовинного парку в с. Бережанка композиційна побудова значно порушена і потребує відновлення.

Розділ 4 «**Таксономічна структура дендрофлори парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини**». За результатами систематичного аналізу насаджень парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області встановлено, що відділ *Pinophyta* представлений 4 родинами, 11 родами, 21 видом і 19 культиварами, на які припадає 23,4 % загальної кількості таксонів (табл.). Рослини *Magnoliophyta* представлені 28 родинами, 65 родами, 116 видами та 15 культиварами, що відповідно становить 76,6 %.

Таблиця

Кількісний таксономічний склад відділів дендрофлори парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини

Відділ	Родина		Рід		Вид		Культивар	
	число	%	число	%	число	%	число	%
<i>Pinophyta</i>	4	12,5	11	14,3	21	15,3	19	55,9
<i>Magnoliophyta</i>	28	87,5	66	85,7	116	84,7	15	44,1
Разом	32	100	77	100	137	100	34	100

Аналізуючи кількісну структуру родин, варто зауважити, що значна їх частина представлена лише одним видом або культиваром (25 %), а їх половина – 2–5 таксонами. Найменшу частку (3,1 %) становлять родини, представлені 10–15 таксонами.

Провідними за кількістю видів та культиварів є родини *Rosaceae* (35 видів і культиварів), *Cupressaceae* (19), *Pinaceae* (18), *Salicaceae* (12), *Sapindaceae* (9). Родини *Fabaceae* і *Betulaceae* мають по сім видів, *Oleaceae* – шість видів, *Adoxaceae* – п'ять видів, *Berberidaceae*, *Fagaceae*, *Caprifoliaceae*, *Juglandaceae* і *Malvaceae* – по чотири види. По три види є у родин *Hydrangeaceae*, *Celastraceae* і *Cornaceae*, по два види – у *Bignoniaceae*, *Buxaceae*, *Taxaceae*, *Rutaceae*, *Magnoliaceae*, *Ulmaceae* і *Anacardiaceae*. Лише по одному виду мають родини *Ginkgoaceae*, *Araliaceae*, *Vitaceae*, *Cannabaceae*, *Platanaceae*, *Grossulariaceae*, *Moraceae* і *Elaeagnaceae*.

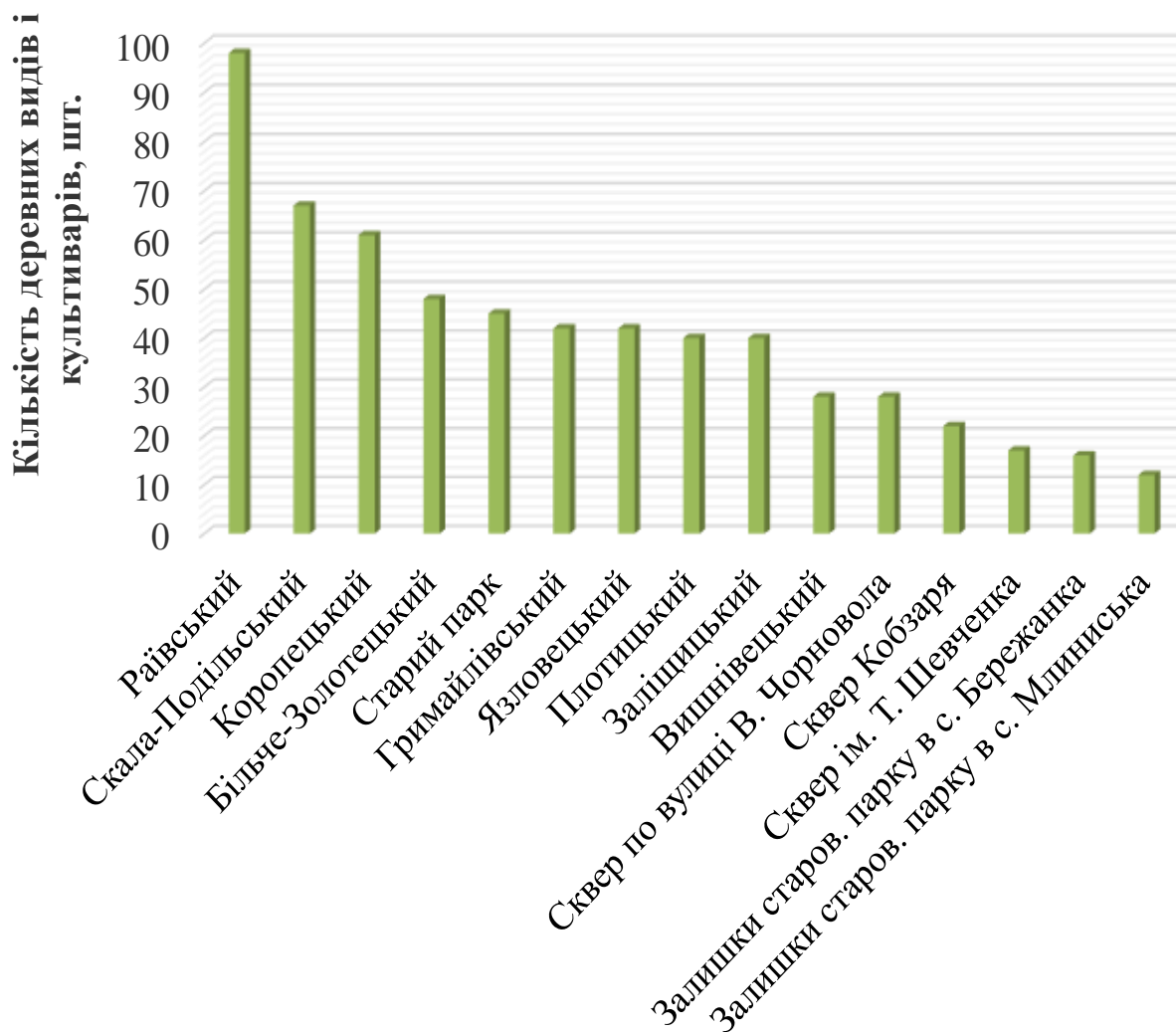
Найчисельнішою є родина *Rosaceae*, яка нараховує у своєму складі 35 таксонів або 20,5 % від загальної кількості. До найчисельніших родів належать: *Thuja* L. (11), *Picea* Dietr. (10), *Prunus* Mill. (8), *Populus* L. (7), *Acer* L. (7), *Malus* Mill. (5), *Spiraea* L. (5), *Juglans* L. (4), *Juniperus* L. (4). Більшість родів представлені 1–3 таксонами.

Найширше *Pinophyta* представлені у Раївському парку – 21 таксон, або 52,5 % від загальної кількості представників відділу. Колекція *Magnoliophyta* також найбільша у Раївському парку – 77 таксонів, що відповідно становить 58,8 % від загальної кількості видів та культиварів відділу.

Майже у всіх парках, окрім Гримайлівського, Старого парку, скверу Кобзаря, Залишків старовинного парку в с. Млиниська і Залишків старовинного парку в с. Бережанка, виявлено види та культивари, які представлені тільки в одному з них.

Відповідно до методики І. Г. Серебрякова, у загальному дендроскладі парків-пам'яток переважають дерева (57,3 %), дещо меншу частку становлять кущові види (40,3 %), а найменшу – напівкущики (0,58 %).

При проведенні аналізу видового та формового різноманіття парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини виявлено, що Раївський (98 таксонів), Скала-Подільський (67 таксонів), Коропецький (61 таксон) і Більче-Золотецький (48 таксонів) парки найчисельніші за таксономічним складом об'єкти (рис. 2).

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва

Рис. 2. Розподіл парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області за кількісним складом таксонів

Згідно з флористичним поділом світу А. Л. Тахтаджяна, представники інтродукованої дендрофлори парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини природно зростають на території Голарктичного царства у межах 6 флористичних областей. Значна частина видів (41,6 %) походить з Циркумбореальної флористичної області, майже четверта частина завезена з Атлантико-Північноамериканської флористичної області. Найменш чисельними є представники Середземноморської флористичної області – лише один вид (0,8 %). За результатами дослідження географічного походження видів, представлених у колекціях парків-пам'яток Тернопільщини, найбільшу частину насаджень складають інтродуковані види та їх культивари, які є цінним матеріалом для виявлення перспективних видів для широкого використання в озелененні Тернопільської області.

За результатами інвентаризації паркових насаджень, виявлено, що вікові дерева в парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Тернопільщини представлені 30 видами та 2 культиварами, більшість з яких (24 види) відносяться до відділу *Magnoliophyta*. Вікові особини деревних інтродуцентів виявлено на території восьми парків (Більче-Золотецького, Заліщицького, Раївського, Скала-Подільського, Плотницького, Коропецького, Гримайлівського парків та в Залишках старовинного парку в с. Млиниська).

Розділ 5 «Комплексна оцінка сучасного стану та перспективи використання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини». Серед парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини значну частину (81 %) складають історичні об'єкти, створені до 1917 р., які впродовж наступних десятиліть були перетворені в громадські парки різного призначення і зазнали значних змін, порівнюючи з періодом створення та розквіту, що негативно позначилося на їх збереженості.

Виявлено, що до категорії цінних історичних парків належить дев'ять об'єктів (Більче-Золотецький, Раївський, Скала-Подільський, Вишнівецький, Заліщицький, Коропецький, Плотницький, Язловецький, Микулинецький), які вирізняються високими архітектурно-естетичними якостями композиційних елементів (рис. 3). До категорії малоцінних віднесено Гримайлівський парк і Старий парк, які потребують відновлення композиції паркового простору. За результатами оцінювання встановлено, що Залишки старовинного парку в с. Бережанка і Залишки старовинного парку в с. Млиниська потребують відновлювальних заходів.

Результати комплексного оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільської області можуть бути основою при формуванні науково-обґрунтованих концепцій розвитку парків та проєктів їх реконструкції (Раївський, Вишнівецький, Заліщицький, Коропецький, Плотницький, Язловецький, Гримайлівський парк, Старий парк, Залишки старовинного парку в с. Бережанка й Залишки старовинного парку в с. Млиниська), спрямованих на підвищення естетичних якостей парків, їх збереження і раціонального використання, популяризації та адаптації до сучасних містобудівельних та суспільних умов (рис. 4).

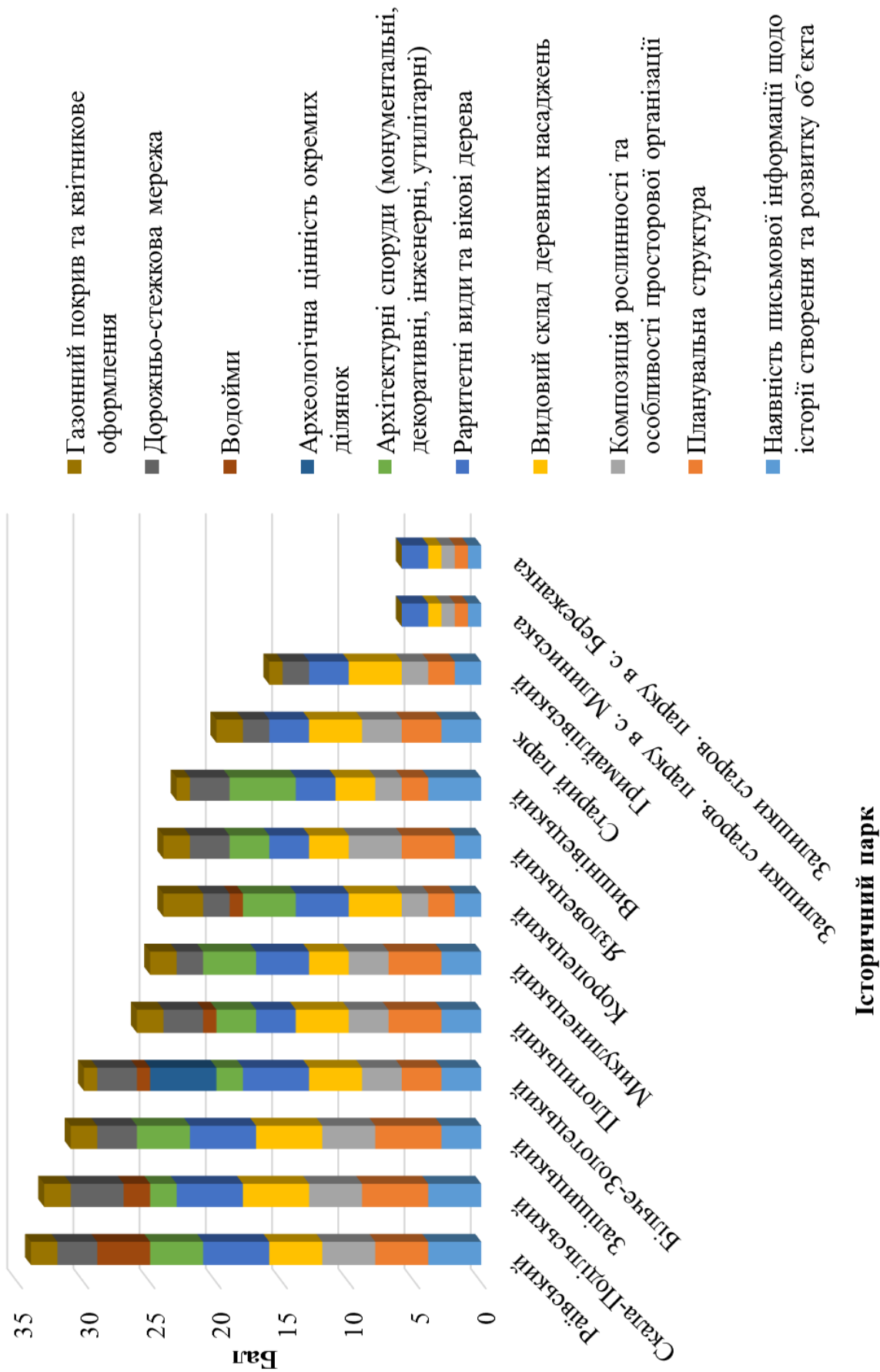

Рис. 3. Оцінка сучасного стану та ступеня збереженості історичних парків Тернопільщини

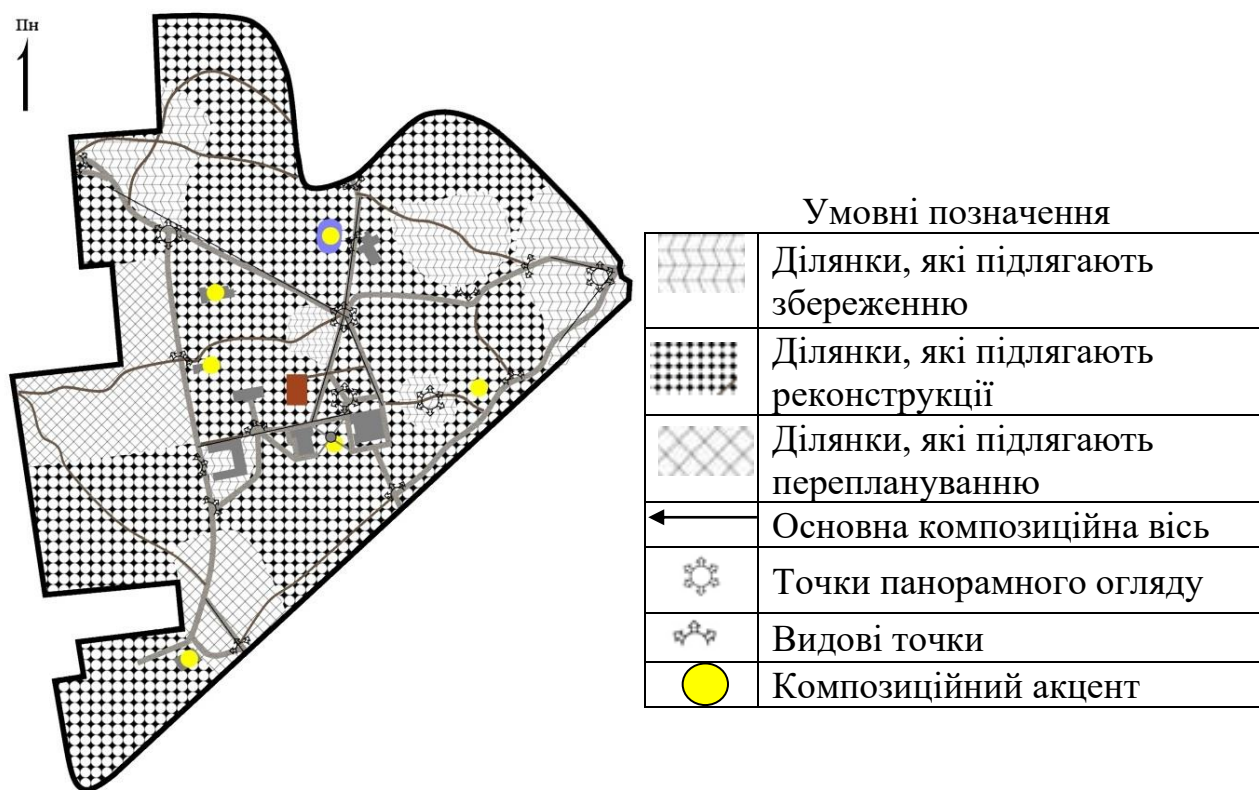

Рис. 4. Схема комплексної оцінки Скала-Подільського парку

Головними завданнями, які постають перед усіма парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва Тернопільщини є збереження на їх територіях природних та штучних паркових ландшафтів, пам'яток культурної спадщини, цінних рослин-інтродуцентів, вікових дерев, здійснення історичної реконструкції насаджень та архітектурних форм відповідно до проєктів їх утримання та реконструкції.

Задля збереження, підтримання та відновлення паркових ландшафтних композицій, покращення туристичної привабливості парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини запроєктовані наступні заходи з їх утримання, реконструкції та покращення благоустрою: реставрація водойм – відновлення функціонування (Більче-Золотецький, Коропецький) та очищення (Скала-Подільський, Раївський), часткова реконструкція існуючих ландшафтних композицій, насамперед, ліквідація загущень, разом із консервацією та відтворенням найцінніших компонентів насаджень, а саме раритетних та вікових дерев (усі старовинні парки).

Для ефективного використання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини необхідно: відновити паркові ландшафти, що поверне високі декоративні та естетичні якості парків (створення нових ландшафтних композицій з низькорослих деревних видів рослин, асортимент яких співпадає з парковим, та декоративних кущів, покращення природних та штучних газонних покриттів, створення квітникових композицій), удосконалити організацію їх території (оптимізація дорожньо-стежкової мережі), здійснити заходи з покращення благоустрою території, встановлення

малих архітектурних форм, капітальний ремонт огорожі та освітлення території парків, встановлення інформаційних знаків і стендів), провести заходи з покращення рекреаційних можливостей парку (реконструкція спортивних майданчиків, створити місця для коротко- і довготривалого відпочинку).

Території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини можна використовувати для проведення екоосвітніх заходів, організації тематичних екомаршрутів. Важливим кроком для розвитку рекреаційної привабливості заповідних парків області є проведення в їх межах екскурсій і створення музейної експозиції. Велику роль відіграє екологічне та естетичне виховання, пов'язане не тільки з формуванням бережливого ставлення до навколишнього середовища, але й з розумінням культурно-історичного та естетичного значення об'єктів садово-паркового мистецтва. Також заповідні парки можна використовувати як туристичні об'єкти на маршрутах екскурсійних програм туристичних фірм.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільської області володіють цінними рекреаційними ресурсами, що сприяє розвитку в їх межах рекреаційної діяльності. Для популяризації заповідних парків Тернопільщини та для ефективної організації їх території потрібно провести реконструкцію й розвинути на їх території мережу об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури.

На основі здійсненої оцінки санітарного стану ботанічних пам'яток природи пропонуємо низку організаційних, оздоровчих і технологічних заходів щодо їх збереження: створити карту геопросторового розташування вікових дерев, пов'язану із комп'ютерною базою даних з фіксуванням усіх щорічних змін, які стосуються вікових дерев; здійснити організаційні заходи з метою зменшення рекреаційного навантаження в межах площі проекції крони (встановлення огорожі для повного обмеження доступу відпочиваючих до дерева (Дуб Богдана Хмельницького, Дуб «Велетень», Дуб «Богатир», Дуб «Над Дністром»); встановити інформаційні іменні таблички (Дуб «Велетень» та Дуб «Над Дністром»); провести лікувальні заходи щодо уражених хворобами вікових дерев за сучасними екологічно обґрунтованими технологіями.

Шлях до удосконалення діяльності парків полягає у формуванні та реалізації програм функціонування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини на різних рівнях державного управління. Виділено напрями перспективного використання парків-пам'яток Тернопільщини: рекреаційно-туристична, екскурсійна, екоосвітня, науково-пізнавальна діяльність і віртуальна експлуатація.

Створення маршрутів екологічної стежки сприяє оптимальному використанню ресурсів навколишнього середовища, регулюванню неконтрольованого потоку відвідувачів, особливо на територіях природно-заповідного фонду, зокрема у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва. Для парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення Тернопільщини побудовано схеми туристичної екологічної стежки (рис. 5).

Рис. 5. Схема туристичної екологічної стежки (Скала-Подільський парк)

Реалізація перелічених заходів з утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини посилить їх цінність як об'єктів національного надбання, щодо яких встановлений особливий режим охорони, відтворення та використання, а також зробить їх цінними об'єктами для організації на їх базі туристично-рекреаційної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено ретроспективний аналіз та комплексні дослідження парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини та одного перспективного до заповідання парку. Здійснено таксономічний, біоморфологічний, географічний та аутфітосозологічний аналіз, визначено категорію цінності історичних парків, сформовано характеристику їх територіальної організації та ландшафтно-композиційної структури. Запропоновано заходи щодо пристосування їх до сучасних містобудівельних та суспільних умов.

За результатами проведеного дослідження сформульовано наступні висновки:

1. У Тернопільській області розташовано п'ятнадцять парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (12 заповідних парків і 3 сквери), більшість з яких було закладено у XVIII–XIX ст. та отримали заповідний статус переважно у другій половині XX ст. Значну частину (81 %) складають об'єкти, створені до 1917 р., які впродовж наступних десятиліть були перетворені в парки різного

призначення і зазнали суттєвих змін, порівнюючи з періодом створення та розквіту, що негативно позначилося на їх збереженості.

2. У формуванні мережі заповідних парків Тернопільщини виділено п'ять періодів: XVII ст. – закладено Язловецький парк, перша половина XVIII ст. – Вишнівецький і Плотницький, у другій пол. XVIII ст. – поч. XIX ст. – Раївський, Більче-Золотецький, Скала-Подільський, Залишки старовинного парку в с. Млиниська, Гримайлівський, Коропецький, Залишки старовинного парку в с. Бережанка, у другій пол. XIX ст. – Заліщицький і Плотницький, у другій пол. XX ст. – 3 об'єкти (Сквер ім. Т. Шевченка, Сквер по вулиці В. Чорновола, Сквер Кобзаря). У процесі культурно-історичного оцінювання визначено культурно-історичну цінність парків, архітектурних споруд та виокремлено зони різних періодів планування.

3. За результатами флористичного аналізу парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини виявлено 137 видів та 34 культивари, що об'єднані у 76 родів, які відносяться до 32 родин. Відділ *Pinophyta* представлений 4 родинами, 11 родами, 21 видом і 19 культиварами, на які припадає 23,4 % загальної кількості таксонів. Рослини *Magnoliophyta* представлені 28 родинами, 65 родами, 116 видами та 15 культиварами, що відповідно становить 76,6 %. 25 % родин мають по одному виду або культивару, 50 % – 2–5 таксонів. Провідними за кількістю видів та культиварів є родини *Rosaceae* (35 видів і культиварів), *Cupressaceae* (19), *Pinaceae* (18), *Salicaceae* (12) і *Sapindaceae* (9).

4. Найрепрезентативнішою за кількісним складом видового та внутрішньовидового різноманіття є колекція Раївського парку (98 таксонів), найобмеженішою – у Залишках старовинного парку в с. Млиниська (12 таксонів).

5. Виявлені вікові дерева в парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Тернопільщини представлені 30 видами та 2 культиварами (*Fagus sylvatica* L. 'Atropunicea' West. і *Stypholobium japonicum* Schott. 'Pendula'), більшість з яких (24 види) відносяться до відділу *Magnoliophyta*. Вікові особини деревних інтродуцентів зростають на території восьми парків: Більче-Золотецького, Заліщицького, Раївського, Скала-Подільського, Плотницького, Коропецького, Гримайлівського парків та в Залишках старовинного парку в с. Млиниська. Проведено комплексне оцінювання п'яти ботанічних пам'яток природи місцевого значення, які входять до складу територій Раївського та Заліщицького парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, визначено їх санітарний стан та таксаційно-біометричні показники. Вікові дерева-інтродуценти *Gymnocladus dioica* (L.) C. Koch (130 років) та *Stypholobium japonicum* Schott. 'Pendula' (150 років) за своєю біологічною, науковою, історико-культурною і естетичною цінністю рекомендовано до заповідання.

6. На основі ландшафтно-композиційного аналізу парків-пам'яток садово-паркового мистецтва визначено, що переважаючими є закриті та напіввідкриті простори, які характеризуються рівнинним рельєфом, де використано комбінований прийом планування зі змішаною та осьовою композиційними побудовами. Композиційно цілісними є Раївський, Скала-Подільський, Більче-

Золотецький і Заліщицький парки, тоді як у інших історичних парках наявна порушена планувальна структура, слабка репрезентативність композиційних акцентів та засобів гармонізації.

7. За підсумками комплексного оцінювання сучасного стану історичних парків Тернопільщини визначено різний рівень їх збереженості. До категорії цінних історичних парків належить дев'ять об'єктів (Більче-Золотецький, Раївський, Скала-Подільський, Вишнівецький, Заліщицький, Коропецький, Плотицький, Язловецький, Микулинецький), які вирізняються високими архітектурно-естетичними якостями композиційних елементів. До категорії малоцінних віднесено Гримайлівський парк (16 балів) і Старий парк (20 балів), які потребують відновлення композиції паркового простору. Залишки старовинного парку в с. Бережанка (6 балів) і Залишки старовинного парку в с. Млиниська (6 балів) не мають історичної цінності та потребують відновлювальних заходів.

8. Запропоновано рекомендації щодо подальшого функціонування, підвищення культурно-історичної цінності, поліпшення територіальної організації і ландшафтно-композиційних характеристик парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини та їх адаптації до сучасних містобудівельних умов. Розроблено схеми туристичних екологічних стежок для парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

ПРОПОЗИЦІЇ ВИРОБНИЦТВУ

1. З метою розширення складу колекцій у всіх парках варто відновити видовий склад дендрофлори парків, використовуючи інтродуковані і раритетні деревні рослини.

2. Доцільною є розроблення наукового обґрунтування щодо віднесення Микулинецького парку до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення природно-заповідного фонду України для розширення мережі заповідних парків Тернопільщини.

3. У всіх досліджуваних парках доцільно провести комплекс заходів щодо відновлення їх ландшафтно-композиційної структури: реставрацію окремих елементів ландшафту (Коропецький, Скала-Подільський, Більче-Золотецький), реконструкцію насаджень, консервацію певних компонентів (Скала-Подільський, Раївський, Більче-Золотецький, Заліщицький), формування системи відкритих і напіввідкритих просторів (Раївський, Гримайлівський, Більче-Золотецький, Скала-Подільський, Плотицький), реконструкцію композиційного центру (Плотицький, Заліщицький, Микулинецький) та композиційної структури загалом (Гримайлівський, Коропецький, Залишки старовинного парку в с. Бережанка, Залишки старовинного парку в с. Млиниська).

4. Результати комплексного оцінювання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини доцільно використовувати під час розроблення проєктів утримання та реконструкції парків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Крупкіна Л. І., Підховна С. М. Природна та інтродукована дендрофлора Раївського парку. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2010. Вип. 152. Ч. 1. С. 94–98. *(Здобувачем здійснено інвентаризаційні дослідження, проаналізовано динаміку кількості таксономічного складу).*

2. Кузьович В. С., Підховна С. М. Історія Раївського парку. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2012. Вип. 171(1). С. 109–112. *(Здобувачем проведено ретроспективний аналіз розвитку Раївського парку).*

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних

3. Підховна С. М., Гринюк Ю. Г., Тиманська О. Б. Вікові дерева Більче-Золотецького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2017. Вип. 278, С. 99–104. *(Здобувачем здійснено натурні обстеження та визначено структуру вікових дерев у Більче-Золотецькому парку, оцінено їх сучасний стан).*

4. Олексійченко Н. О., Підховна С. М. Вікові дерева парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2018. Вип. 16. С. 41–49. *(Здобувачем здійснено аналіз літературних джерел, натурні обстеження та визначено структуру вікових дерев у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Тернопільщини, оцінено їх сучасний стан).*

5. Олексійченко Н. О., Підховна С. М. Ретроспективний аналіз формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2019. Вип. 29 (5). С. 17–21. *(Здобувачем здійснено аналіз літературних джерел, оцінено сучасний стан парків).*

Статті в інших наукових виданнях

6. Бідолах Д. І., Гринюк Ю. Г., Кузьович В. С., Тригуба Б. М., Підховна С. М. Оцінка стану дендрофлори Більче-Золотецького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. Спеціальний випуск «Подільські читання». 2017. № 4 (71). С. 23–29. *(Здобувачем здійснено інвентаризаційні дослідження, проаналізовано динаміку кількості таксономічного складу, проведено комплексний структурний флористичний аналіз).*

7. Кузьович В. С., Бідолах Д. І., Гринюк Ю. Г., Підховна С. М. Сучасні підходи до відтворення ландшафтно-архітектурних комплексів Микулинецького парку. Жовква крізь століття. 2016. Вип. 4. С. 192–200. *(Здобувачем здійснено інвентаризаційні дослідження, проведено комплексний структурний флористичний аналіз).*

Тези наукових доповідей

8. Підховна С. М. Ландшафтно-просторова організація та склад насаджень Більче-Золотецького парку. Сучасний ландшафт: проектування, формування, збереження: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 50–51.

9. Підховна С. М. Дендрологічна цінність Язловецького парку. Актуальні проблеми лісового сектору та садово-паркового господарства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 14–15 квітня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 142.

10. Підховна С. М. Вікові дерева Більче-Золотецького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва на сучасному етапі його розвитку. Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем Каньйонового Придністров'я: II Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 170-й річниці публікації праці Рудольфа Кнера, яка стала початком ґрунтовних палеонтологічних досліджень Дністровського каньйону, 14–15 вересня 2017 року, м. Заліщики: тези доповіді. Чернівці, 2017. С. 73–75.

11. Підховна С. М. Проблеми збереження і перспективи розвитку парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Ліс, наука, молодь: V Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, магістрів, аспірантів і молодих учених, м. Житомир, 23 листопада 2017 року: тези доповіді. Житомир, 2017. С. 202–203.

12. Підховна С. М. Ретроспективний аналіз формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Рослини та урбанізація: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро, 3 березня 2018 року: тези доповіді. Дніпро, 2018. С. 107–108.

13. Підховна С. М. Планувальна структура парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Стале управління лісовим комплексом та збалансований розвиток урболандшафтів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27 березня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 124.

14. Олексійченко Н. О., Підховна С. М. Вікові дерева у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Історичні, правові та природоохоронні аспекти збереження пам'ятних багатовікових дерев: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 18–20 квітня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 23. *(Здобувачем здійснено натурні обстеження та визначено структуру вікових дерев у парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва Тернопільщини).*

15. Підховна С. М., Гринюк Ю. Г., Носко В. Л., Тиманська О. Б. Старовинні парки Тернопілля – пам'ятки садово-паркового мистецтва Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туристичні та історико-культурні

аспекти сталого розвитку Розточчя. 2018. С. 336–342. (*Здобувачем сформовано коротку історичну довідку та наведено проблеми розвитку парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини*).

16. Підховна С. М. Архітектурні споруди як складова парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Бережани, 19–20 квітня 2018 року: тези доповіді. Тернопіль, 2018. С. 465–467.

17. Підховна С. М. Сучасний стан квітникового оформлення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Сучасні напрями та перспективи розвитку агро- та електроінженерії: Міжнародна науково-практична конференція, м. Бережани, 16 листопада 2018 року: тези доповіді. Тернопіль, 2018. С. 237–239.

18. Підховна С. М. Аналіз стану дендрофлори Заліщицького парку. Сучасний стан і перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фітомеліорації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 4–5 квітня 2019 року: тези доповіді. Львів, 2019. С. 167.

19. Підховна С. М. Комплексна оцінка парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Перспективи розвитку екосистемного менеджменту у лісовому комплексі та садово-парковому господарстві: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 4–5 квітня 2019 року: тези доповіді. К., 2019. С. 109.

20. Підховна С. М. Скала-Подільський парк: минуле та сьогодення. Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Бережани, 16 травня 2019 року: тези доповіді. Бережани, 2019. С. 350–351.

АНОТАЦІЯ

Підховна С. М. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Тернопільщини (ретроспективний аналіз, структура дендрофлори, комплексна оцінка). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата сільсько-господарських наук зі спеціальності 06.03.01 «Лісові культури та фітомеліорація». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020.

У дисертації проведено комплексне дослідження парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини та одного перспективного для заповідання парку (Микулинецький), розглянуто законодавчу і нормативно-правову бази стосовно функціонування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, історію розвитку заповідної справи і періодизацію формування заповідних садово-паркових об'єктів України. Проаналізовано особливості формування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та здійснено огляд методичних рекомендацій щодо проведення комплексного дослідження парків і скверів,

які мають заповідний статус. Проведено ретроспективний аналіз формування території та дослідження парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Тернопільщини. Проаналізовано та сформовано комплексну характеристику ландшафтно-композиційної структури досліджуваних парків за композиційно-просторовою оцінкою.

За підсумками комплексного оцінювання сучасного стану історичних парків, встановлено, що до категорії цінних належить дев'ять об'єктів, які вирізняються високими архітектурно-естетичними якостями композиційних елементів. До категорії малоцінних віднесено Гримайлівський парк і Старий парк, які потребують відновлення композиції паркового простору. За результатами оцінювання залишки парку у Залишках старовинного парку в с. Бережанка і у Залишках старовинного парку в с. Млиниська потребують відновлювальних заходів.

Для парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення розроблено туристичні екологічні маршрути. Визначено перспективні напрями подальшого функціонування досліджуваних парків, сформовано науково-практичні рекомендації щодо їх збереження та адаптації до сучасних містобудівельних умов.

Ключові слова: парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, структура дендрофлори, ландшафтно-композиційна структура, комплексна оцінка.

АННОТАЦІЯ

Пидховна С. М. Парки-памятники садово-паркового искусства Тернопольщины (ретроспективный анализ, структура дендрофлоры, комплексная оценка). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук по специальности 06.03.01 «Лесные культуры и фитомелиорация». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2020.

В диссертации проведен ретроспективный анализ и комплексные исследования парков-памятников садово-паркового искусства Тернопольщины и перспективного для заповедания парка.

Рассмотрено законодательную и нормативно-правовую базу относительно функционирования парков-памятников садово-паркового искусства, историю развития заповедного дела и периодизацию формирования заповедных садово-парковых объектов Украины. Проанализированы особенности формирования парков-памятников садово-паркового искусства и сделан обзор методических рекомендаций по проведению комплексного исследования парков и скверов, которые имеют заповедный статус.

Проведен ретроспективный анализ формирования территории и исследования парков-памятников садово-паркового искусства Тернопольщины. В их состав входит пятнадцать парков-памятников: четыре – общегосударственного (Раевский, Скала-Подольский, Бильче-Золотецкий, Вишневецкий) и одиннадцать – местного значения (Гримайловский,

Плотицкий, Язловецкий, Коропеецкий, Залещицкий, Старый парк, Остатки старинного парка в с. Млыниска, Остатки старинного парка в с. Бережанка, Сквер имени Т. Шевченко, Сквер по улице В. Чорновола и Сквер Кобзаря). Кроме того, выявлено перспективный для заповедания парк – Микулинецкий. Исследуемые парки были заложены преимущественно во второй половине XVIII – первой половине XIX века, а заповедный статус получили в XX веке, поэтому сегодня стоит вопрос о проверке соответствия их существующего состояния ранее предоставленному статусу, необходимость разработки мер для согласования и приспособления к современным градостроительным условиям.

Установлены и уточнены с международной базой «The plant list» количественный и качественный состав видового, и внутривидового разнообразия дендрофлоры парков Тернопольщины, выполнен флористический анализ (таксономический, географический, аутфитосозологический).

Определено, что видовое и внутривидовое разнообразие древесных растений в парках-памятниках садово-паркового искусства Тернопольщины представлено 137 видами и 34 культиварами, объединенных в 76 родов, относящихся к 32 семействам.

Репрезентативной по количественному составу видового и внутривидового разнообразия оказалась коллекция Раевского парка (98 таксонов), самой ограниченной – коллекция в Остатках старинного парка в с. Млыниска (12 таксонов).

Осуществлено комплексное оценивание современного состояния исторических парков Тернопольщины. По его итогам можно утверждать о разном уровне их сохранности. На основе проведенного комплексного исследования определены наиболее ценные в плане историко-культурного значения объекты. Выявлено, что к категории ценных исторических парков принадлежит девять объектов, которые отличаются высокими архитектурно-эстетическими качествами композиционных элементов. К категории малоценных отнесены Гримайловский парк и Старый парк, которые нуждаются в восстановлении композиции паркового пространства. По результатам комплексной оценки Остатки старинного парка в с. Бережанка и Остатки старинного парка в с. Млыниска требуют восстановительных мероприятий.

Проанализирована и сформирована комплексная характеристика ландшафтно-композиционной структуры исследуемых парков по репрезентативности типов садово-парковых ландшафтов и композиционно-пространственной оценке. На основе композиционно-пространственного анализа исследуемых парков определено, что преобладающими на их территориях есть закрытые и полуоткрытые пространства. Почти во всех парках перспективные оси преимущественно сохранены, но некоторые другие композиционные составляющие нарушены. Композиционно целостными можно охарактеризовать Раевский, Скала-Подольский, Бильче-Золотецкий и Залещицкий парки, тогда как в других исторических парках имеется нарушенная планировочная структура, слабая репрезентативность композиционных акцентов, визуальных связей и средств гармонизации.

Предложены рекомендации относительно их дальнейшего функционирования и адаптации как объектов культурного наследия, сформированы научно-практические рекомендации по улучшению территориальной организации и ландшафтно-композиционных характеристик исследуемых парков.

Во всех исследуемых парках целесообразно провести комплекс мероприятий по восстановлению их ландшафтно-композиционной структуры, а именно: расширить площадь полуоткрытых пространств и парковых ландшафтов, дорожно-тропиночной сети вместе с реставрацией перспективных осей и их кульминационных решений, сеть композиционных акцентов с дендрологически ценных растений, а также с малых архитектурных форм и элементов благоустройства, которые стилистически должны быть связаны с функциональным назначением парков. Кроме того, целесообразно осуществить такие локализованные мероприятия, как: реставрация водоемов (Бильче-Золотецкий, Коропечкий, Скала-Подольский), реконструкция композиционного центра (Плотицкий, Залещицкий, Микулинецкий) и композиционной структуры в целом (Гримайловский, Коропечкий).

Для парков-памятников общегосударственного значения разработаны туристические экологические маршруты. Определены перспективные направления дальнейшего функционирования исследованных парков, сформированы научно-практические рекомендации по их сохранению и адаптации к современным градостроительным условиям.

Ключевые слова: парки-памятники садово-паркового искусства, структура дендрофлоры, ландшафтно-композиционная структура, комплексная оценка.

ANNOTATION

Pidkhovna S. M. Parks-Monuments of Landscape Art of Ternopil Region (Retrospective Analysis, Structure of Dendroflora, Complex Assessment). – The Manuscript.

The thesis for awarding a scientific degree of candidate of agricultural sciences in specialty 06.03.01 «Forest Plantations and Phytomelioration». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2020.

In the dissertation work the complex research of parks-monuments of landscape art of Ternopil region and one perspective for bequest park (Mykulynetsky) is carried out, the legislative and normative-legal base concerning functioning of parks-monuments of landscape art, history of development of protected area and periodization of formation of protected garden and park objects of Ukraine. The peculiarities of the formation of parks-monuments of landscape art is analyzed and the review of methodical recommendations on carrying out of complex research of parks and squares which have the reserved status is carried out. A retrospective analysis of the formation of the territory and research of parks-monuments of landscape art of Ternopil region was carried out. The complex

characteristic of the landscape-compositional structure of the studied parks according to the compositional-spatial assessment is analyzed and formed.

According to the results of a comprehensive assessment of the current state of historical parks, it is established that the category of valuable includes nine objects that are characterized by high architectural and aesthetic qualities of the compositional elements. Grimailovsky Park and the Old Park are in the category of low-value, which need to restore the composition of the park space. According to the results of the assessment of the remains of the ancient park in the village Berezhanka and in the remains of the ancient park in the village Mlynyska need restoration measures.

Tourist ecological routes have been developed for parks-monuments of landscape art of national importance. Perspective directions of further functioning of the studied parks are determined, scientific and practical recommendations on their preservation and adaptation to modern urban conditions are formed.

Key words: parks-monuments of landscape art, structure of dendroflora, landscape-compositional structure, complex estimation.

Підписано до друку 01.10.2020 р. Формат 60x84\16
Ум. друк. арк.0,9 Обл.-вид.арк. 0,9
Наклад 100 прим. Зам. № 200510

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, тел.: 527-81-55
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4097 від 17.06.2011

